

УДК 811.111'36:81'271-057.87

DOI <https://doi.org/10.12958/2227-2844-2025-2-16-22>**Комлик Наталія Юрївна,**

доктор філософії,

старший викладач кафедри загального мовознавства та іноземних мов

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»,

м. Полтава, Україна.

nataly.off1618@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3083-8328>

ГРАМАТИКА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ОДИН ІЗ ДОМІНУВАЛЬНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У сучасній лінгвістичній та міждисциплінарній парадигмі поняття «мовна особистість» (linguistic personality / language personality) постає центральним конструктом, що вбирає в себе як лінгвістичні, так і психолого-соціальні параметри суб'єкта мовної діяльності. Це складний феномен, який по-різному трактують вітчизняні та зарубіжні лінгвісти. Так, В. Барчук зауважує, що доцільно виокремлювати два аспекти в дослідженні мовної особистості: ментально-світоглядний (мовець, носій мови з погляду мовної свідомості) і прикладний (мовець із певним типом комунікативних особливостей) (Барчук, 2025, с. 6). На його переконання, мовну особистість формують мовна здатність і мовна свідомість. Як складне утворення мовну особистість інтерпретують і С. Романчук, О. Кузьменко, М. Бережна, А. Висоцький, Т. Ніколаєва, акцентуючи на тому, що це поняття виформовує індивіду у межах певної мовної спільноти, який відзначається власною мовною свідомістю, довготривалою пам'яттю, знаннями, уявленнями й ціннісними орієнтаціями, що символічно представлені через мову (Romanchuk et al., 2024). Тобто мовна особистість – це не просто мовний користувач, а носій мовленнєво-комунікативної ситуації, що реалізує свої психологічні, соціокультурні та мовні ресурси через мову та у її межах. Тому іманентними ознаками мовної особистості є: мовна свідомість (усвідомлення мови як системи та інструмента комунікації), мовна компетентність (володіння лексичними, граматичними та функціональними структурами мови), комунікативна позиція (уміння реалізовувати себе в мовленнєвій взаємодії), мовна ідентичність (усвідомлення себе як мовця певного мовного й соціокультурного середовища).

Однак, на наше переконання, формування мовної особистості не може бути обмежене лише масштабами рідної мови. У контексті глобалізації, академічної мобільності та мультикультурної комунікації зростає значення **вторинної (іншомовної) мовної особистості** – суб'єкта, який функціонує в іншомовному та міжкультурному просторі, опановуючи нову систему мовних і культурних знаків. Розвиток такої особистості стає метою сучасної іншомовної освіти, орієнтованої не лише на засвоєння форм, а й на становлення нової системи мислення, світогляду й ідентичності засобами мови. Сьогодні цей процес тісно пов'язаний з опануванням англійською мовою, яка набула статусу *lingua franca* – універсального засобу міжнародного спілкування, який забезпечує взаєморозуміння між представниками різних культур і фахових сфер. Як зауважує В. Галло, *англійська мова* діє як спільний код, який уможливорює комунікацію між людьми, що мають різні рідні мови, але спільну потребу у взаємодії (Gallo, 2022). Тобто ця мова стала ключовим інструментом інтеграції у глобальну систему знань і професійного спілкування. У такий спосіб зосередження уваги на вивченні англійської мови в контек-

сті формування мовної особистості виходить за межі суто освітньої парадигми й набуває статусу соціокультурного імперативу сучасності. Оволодіння англійською як мовою міжнародної комунікації є не лише показником комунікативної компетентності, а й маркером здатності до міжкультурної інтеграції, когнітивної гнучкості й участі в глобальному академічному та професійному дискурсі. Саме в цьому контексті формування граматичної компетентності постає ключовим чинником розвитку вторинної мовної особистості, адже граматику слугує когнітивним механізмом, що забезпечує осмислене, структуроване й соціально релевантне мовлення.

Питанню дослідженню мовної особистості приділено значну увагу у вітчизняних і зарубіжних наукових студіях. Так, зарубіжні дослідники, а саме Дж. Пшибиль та М. Павляк, аналізують вплив особистісних характеристик на вибір стратегій навчання другої мови; Вей Сю досліджує, як особистість і когнітивні здібності впливають на успішність оволодіння другою мовою, підкреслюючи значущість інтеграції граматичних знань у мовну компетентність; Т. Тао також зауважує, що особистісні риси детермінують ефективність засвоєння граматичних структур в англійській як другій мові (Przybył, Pawlak, 2023; Tao, 2023; Xu, 2025).

В українському мовознавстві проблему мовної особистості досліджують Х. Пентилюк та І. Гайдаєнко, які розглядають студента-філолога як когнітивно-соціально сформовану систему. Ю. Климович студіює мовну особистість як складову професійної компетентності студентів-філологів, а О. Данилевська інтерпретує мовну біографію педагога в динаміці мовної ситуації в Україні. У цих працях граматику згадується лише як елемент мовної компетентності, а її роль у формуванні мовної особистості розглядається фрагментарно (Климович, 2022; Данилевська, 2023).

Хоча сучасні дослідження окреслюють широкий спектр підходів до вивчення мовної особистості та її когнітивних, комунікативних і соціокультурних детермінант, залишається значна прогалина в дослідженнях, які б цілеспрямовано аналізували інтеграцію граматичної компетентності іноземної мови у структуру мовної особистості, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок з окресленої проблеми.

З огляду на це метою нашої розвідки є аналіз функційного складника граматичної компетентності з іноземної мови як важливого детермінанта формування мовної особистості, а також оцінка її впливу на когнітивні, комунікативні та соціокультурні компоненти мовної діяльності.

Мовна особистість – це комплексний інтегрований феномен, який формується в процесі взаємодії з мовним середовищем і під впливом індивідуальних психологічних характеристик, як-от мотивація, когнітивні стилі й особистісні риси. Ця інтегрованість забезпечує не лише оволодіння лексичним запасом чи фонетичними нормами, а й структуровану організацію будь-якого висловлення, що, зі свого боку, репрезентує мисленнєві процеси та соціальну компетентність мовця.

Серед компонентів мовної компетентності граматику є фундаментальною опорою. Вона не обмежується знаннями правил, а виконує консолідувальну функцію, забезпечуючи взаємозв'язок між мовною формою, змістом і комунікативною інтенцією. За такого підходу граматику мови варто розглядати як когнітивний і комунікативний каркас, який структурно впорядковує висловлення, робить його логічно цілісним і смислово завершеним. Без граматичної компетентності мовна особистість втрачає здатність до точного й адекватного висловлення думок, а також до ефективної взаємодії в соціокультурному контексті.

Як слушно зауважує О. Касаткіна, «для того, щоб знати граматику, досить вивчити певну сукупність теоретичних видань, оволодіти ж граматику означає навчитися застосовувати відповідні правила на практиці» (Касаткіна, 2011, с. 52). Тому граматична компетентність є тим формувальним елементом, без якого мовна особистість не може розвиватися повноцінно.

У сучасній лінгводидактиці поняття граматичної компетентності трактується неоднозначно, що зумовлено різними підходами до її структури, функцій і ролі у формуванні мовної особис-

тості. Попри різноманіття дефініцій, більшість дослідників сходяться на думці, що граматична компетентність становить ядро комунікативної спроможності мовця, адже забезпечує узгодженість форми та змісту висловлення. Як слушно зауважує лінгвіст С. Тонбері, граматична компетентність – це рівень оволодіння «основним кодом мови», що охоплює її морфологічні, синтаксичні та лексичні закономірності, завдяки яким мовлення набуває структурної організованості та смислової точності. Саме цей «мовний код» є, на переконання дослідника, системою орієнтирів, яка дає змогу мовцеві не лише конструювати граматично правильні висловлення, а й вибудовувати когнітивні моделі мовного світу, формуючи тим самим інтелектуальний вимір своєї мовної особистості (Thombury, 2005). Дійсно, граматичну компетентність варто розглядати не як формальне знання правил, а як інтегральний механізм когнітивної та комунікативної діяльності, який визначає здатність особистості повноцінно функціонувати в мовному середовищі. При цьому через глобалізаційні процеси мовна особистість не є ізольованим феноменом у межах однієї мовної системи, натомість це динамічне утворення, яке формується під впливом кількох мов і культур. Як зазначає Р. Елліс, оволодіння другою мовою не лише розширює когнітивні межі індивіда, а й трансформує його мовну свідомість, збагачуючи структури мислення новими граматичними та семантичними моделями (Ellis, 2013). Це означає, що знання іноземної мови є не просто інструментом комунікації, а чинником переосмислення власної мовної ідентичності.

Грамматична компетентність як іманентний елемент мовної особистості детермінується синтезом кількох компонентів, до яких, як уважає Вовк, належать: а) системне знання лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного й орфографічного аспектів мови для розуміння та побудови осмислених та зв'язних висловлювань; б) володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; в) знання стилістичних особливостей іноземної мови, що вивчається; г) автентичність використання іноземної мови; д) навички та вміння адекватно використовувати граматичні явища в мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування для розв'язання комунікативних задач і вирішення проблем (Вовк, 2008). Тому інтеграція граматичних систем рідної та іноземної мов сприяє глибшому усвідомленню мовних закономірностей загалом, а також є вагомим чинником саморозвитку мовної особистості, оскільки функційне навантаження граматичної компетентності виходить за межі суто лінгвістичного рівня, охоплюючи когнітивні, соціокультурні, емоційно-ціннісні й дискурсивні параметри мовної діяльності.

Якщо граматична компетентність у загальному сенсі відображає уміння вибудовувати граматично коректні й логічно узгоджені висловлювання, то знання граматики іноземної мови, зокрема англійської, конкретизує цю компетентність на рівні практичного мовленнєвого втілення, ставши основою для розвитку мовної свідомості та мовленнєвої гнучкості.

Цілком закономірно, що граматична система мови є основою когнітивного розвитку мовця, адже процес засвоєння граматики передбачає оперування абстрактними категоріями, аналітичне мислення, класифікацію і узагальнення мовних явищ. Через граматику формується вміння структурувати думку, впорядковувати інформацію та встановлювати взаємодетермінвальні зв'язки. У контексті опанування англійською мовою ця здатність проявляється через володіння часово-аспектною системою дієслова, що спонукає мовця мислити **в категоріях темпоральності й завершеності дії**, тобто концептуалізувати досвід у часовій перспективі. Отже, граматика англійської мови є не лише формальним інструментом, а когнітивним механізмом організації досвіду, який сприяє розвитку аналітичного та прогностичного мислення.

Грамматика також задає архітектоніку комунікативного акту, оскільки забезпечує точність, зрозумілість і прагматичну доцільність висловлення. Вона дає змогу мовцеві вибудовувати граматично правильні, інтонаційно логічні та контекстуально адекватні повідомлення. У межах англійської мови це особливо виявляється у вмінні варіювати структури відповідно

до комунікативного наміру: **модальні дієслова** (may, must, should) регулюють ступінь впевненості чи ввічливості, **умовні конструкції** відображають гіпотетичність ситуації, а **інверсійні структури** додають емпатичності. У такий спосіб граMATика перебирає на себе функції маркера комунікативної компетентності, що демонструє вміння мовця дотримуватися соціально прийнятих норм взаємодії.

Володіння граматичною компетентністю є своєрідним дзеркалом культури, у якому відбиваються її норми, цінності та способи мислення. Оволодіння граматичними структурами іншомовної спільноти означає не лише технічне засвоєння правил, а й **інтеріоризацію культурно зумовлених мовних моделей**. У площині **англійської мови така** соціокультурна детермінованість проявляється, наприклад, у частотному використанні **пасивного стану** у формальному спілкуванні, що підкреслює прагнення до об'єктивності й безособовості – однієї з характерних рис англійської культури. Отже, граMATика стає каналом соціокультурної адаптації, який забезпечує входження мовця в комунікативний простір іншої культури.

Дискурсивна компетентність передбачає здатність створювати зв'язні, логічно послідовні тексти. Саме граMATика забезпечує **когезію (зв'язність)** і **когерентність (цілісність)** висловлення, впорядковуючи співвідношення між реченнями, абзацами та смисловими блоками. Зокрема, в англійській мові це реалізується через **синтаксичні структури, сполучники й засоби референції** (such, this, therefore, however), які слугують інструментами дискурсивної організації тексту. Оволодіння ними забезпечує здатність мовної особистості не лише граматично правильно говорити, а й будувати цілісні, логічно вибудовані висловлення, що є індикатором зрілості її комунікативного мислення.

Отже, граMATика є не лише формальною структурою мови, а й когнітивним механізмом, який визначає рівень осмисленості, логічності та виразності мовлення, формуючи фундамент мовної особистості. Оволодіння граMATикою іноземної мови, зокрема англійської, поглиблює цей процес, оскільки потребує усвідомленого порівняння мовних систем, активізує аналітичне мислення та стимулює формування рефлексивного ставлення до мовлення як інструмента міжкультурної взаємодії.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в глибшому вивченні взаємодії граматичної компетентності з когнітивними, аксіологічними та ідентифікаційними аспектами мовної особистості, а також у дослідженні динаміки формування граматичної свідомості в умовах двомовності та полілінгвізму.

Список використаної літератури

1. Барчук В. Структура мовної особистості: психолінгвістичний та етнолінгвістичний аспекти. *Українська мова*. 2025. № 1(93). С. 3–23.
2. Вовк О. І. Формування англійської граMATичної компетентності у майбутніх учителів в умовах інтенсивного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2008. 276 с.
3. Данилевська О. М. Мовна біографія вчителя в дослідженні динаміки мовної ситуації у шкільній освіті України. *Українська мова*. 2023. № 4. С. 49–69.
4. Касаткіна О. До питання розвитку граMATичної компетентності студентів на заняттях іноземної мови. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. Вип. 59. С. 52–55.
5. Климович Ю. Ю. LET'S FLIP: Розвиток мовної особистості студента-філолога в умовах перевернутого навчання : навчально-методичний посібник. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2022. 112 с.
6. Ellis R. The study of second language acquisition. *Per Linguam*. 2013. Vol. 1. P. 53–55. DOI: <https://doi.org/10.5785/10-1-248>
7. Gallo V. Why Are Variation and English as a Lingua Franca Important Tools within the EFL Class? *EL.LE*. 2022. No. 1. P. 53–64. DOI: <https://doi.org/10.30687/ELLE/2280-6792/2022/01/003>

8. Przybył J., Pawlak M. *Personality as a Factor Affecting the Use of Language Learning Strategies: The Case of University Students*. Springer, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-25255-6>
9. Romanchuk S., Kuzmenko O., Berezhna M., Vysoskyi A., Nikolaieva T. Analysis of the Linguistic Personality as a Subject of Psycholinguistic Research: Dynamics of Development and Forecasts for the Future. *Forum for Linguistic Studies*. 2024. Vol. 6 (6). P. 15–27. DOI: <https://doi.org/10.30564/fls.v6i6.6673>
10. Tao T. *Personality Affecting English as L2 Learning and Implication in Language Teaching*. *Applied & Educational Psychology*. 2023. № 4 (9). P. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.23977/appep.2023.040916>
11. Thornbury S. *Uncovering Grammar*. Macmillan Education, 2005. 122 p.
12. Xu W. *Personality, Intelligence, and Second Language Learning Success: A Systematic Review*. *Behavioral Sciences*. 2025. № 15 (4). Art. no. 428. DOI: <https://doi.org/10.3390/bs15040428>

References

1. Barchuk, V. (2025). Struktura movnoi osobystosti: psyholinhvistychnyi ta etnolinhvistychnyi aspekty [Structure of linguistic personality: psycholinguistic and ethnolinguistic aspects]. *Ukrainska mova – Ukrainian Language*, 1(93), 3–23 [in Ukrainian].
2. Vovk, O. I. (2008). Formuvannia anhlo movnoi hramatychnoi kompetentsii u maibutnikh uchyteliv v umovakh intensyvnoho navchannia [Formation of English grammatical competence in future teachers in conditions of intensive learning]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Danylevska, O. M. (2023). Movna biohrafia vchytelia v doslidzhenni dynamiky movnoi sytuatsii u shkilnii osviti Ukrainy [The linguistic biography of teachers in the study of the dynamics of the linguistic situation in school education in Ukraine]. *Ukrainska mova – Ukrainian Language*, (4), 49–69 [in Ukrainian].
4. Kasatkina, O. (2011). Do pytannia rozvytku hramatychnoi kompetentnosti studentiv na zaniattiakh inozemnoi movy [On the development of students' grammatical competence in foreign language classes]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu – Bulletin of Zhytomyr State University*, (59), 52–55 [in Ukrainian].
5. Klymovych, Yu. Yu. (2022). LETS FLIP: Rozvytok movnoi osobystosti studenta-filoloha v umovakh perevernutoho navchannia [LET'S FLIP: Development of the linguistic personality of philology students in the context of flipped learning]. Zhytomyr: ZhDU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
6. Ellis, R. (2013). The study of second language acquisition. *Per Linguam*, (1), 53–55. DOI: <https://doi.org/10.5785/10-1-248> [in English].
7. Gallo, V. (2022). Why Are Variation and English as a Lingua Franca Important Tools within the EFL Class? *EL.LE*, (1), 53–64. DOI: <https://doi.org/10.30687/ELLE/2280-6792/2022/01/003> [in English].
8. Przybył, J., & Pawlak, M. (2023). *Personality as a Factor Affecting the Use of Language Learning Strategies: The Case of University Students*. Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-25255-6> [in English].
9. Romanchuk, S., Kuzmenko, O., Berezhna, M., Vysoskyi, A., & Nikolaieva, T. (2024). Analysis of the Linguistic Personality as a Subject of Psycholinguistic Research: Dynamics of Development and Forecasts for the Future. *Forum for Linguistic Studies*, 6(6), 15–27. DOI: <https://doi.org/10.30564/fls.v6i6.6673> [in English].
10. Tao, T. (2023). *Personality Affecting English as L2 Learning and Implication in Language Teaching*. *Applied & Educational Psychology*, 4(9), 103–108. DOI: <https://doi.org/10.23977/appep.2023.040916> [in English].
11. Thornbury, S. (2005). *Uncovering Grammar*. Macmillan Education [in English].
12. Xu, W. (2025). *Personality, Intelligence, and Second Language Learning Success: A Systematic Review*. *Behavioral Sciences*, 15(4), 428. DOI: <https://doi.org/10.3390/bs15040428> [in English].

Комлик Н. Ю. Граматика іноземної мови як один із домінуючих чинників формування мовної особистості (на прикладі граматики англійської мови)

У статті простудійовано граматичну компетентність як одну з фундаментальних детермінант формування мовної особистості з фокусом на граматику англійської мови як *lingua franca* сучасної комунікації. Автор здійснив аналітичну реконструкцію функційного потенціалу граматичної компетентності, демонструючи її інтегративну природу та взаємозв'язок із когнітивними, комунікативними, дискурсивними та соціокультурними складниками мовної особистості. Доведено, що граматика не є суто формальним набором правил, а слугує когнітивно-комунікативним каркасом, який забезпечує структурну організацію висловлень, когезію і когерентність тексту, а також моделює процеси абстрактного мислення, класифікації та узагальнення мовних явищ, формуючи в такий спосіб когнітивну інфраструктуру мовної особистості.

Особливу увагу приділено функції граматики англійської мови як механізму розвитку вторинної мовної особистості, здатної до операцій у міжкультурному та глобалізованому комунікативному просторі. Увагу акцентовано на тому факті, що опанування граматичних категорій і структур англійської мови стимулює процеси метамовної рефлексії, міжмовного порівняння та когнітивної гнучкості, сприяє формуванню аналітичного та прогностичного мислення, а також забезпечує прагматично й соціокультурно адекватне мовлення. У статті окреслено важливість граматичних операцій у детермінуванні здатності мовця до стратегічного управління комунікативними процесами, регуляції когнітивних та емоційних ресурсів у мовленнєвій взаємодії та конструюванні комунікативно ефективних сценаріїв поведінки в різних соціокультурних контекстах. Розкрито роль граматичних систем у конституюванні дискурсивної компетентності, що дає змогу мовцеві продукувати зв'язні, логічно цілісні й контекстуально релевантні тексти, демонструючи зрілість комунікативного мислення.

У пропонованій розвідці обґрунтовано думку про те, що граматична компетентність іноземної мови є не лише інструментом формальної комунікації, а й маркером когнітивної, соціокультурної та ідентифікаційної інтеграції мовця, активізуючи процеси саморефлексії та усвідомлення власної мовної ідентичності. Зауважено, що граматика іноземної мови є механізмом метамовленнєвого усвідомлення, яке є ключовим чинником становлення високорозвиненої мовної особистості в умовах полілінгвального та міжкультурного середовища.

Ключові слова: мовна особистість, комунікація, граматична компетентність, когнітивна діяльність, *lingua franca*.

Komlyk N. Yu. Grammar of a foreign language as one of the dominant determinants of the formation of language personality (on the example of English grammar)

The article investigates grammatical competence as one of the fundamental determinants in the formation of language personality, with a particular focus on English grammar as the contemporary *lingua franca* of communication. The author performs an analytical reconstruction of the functional potential of grammatical competence, demonstrating its integrative nature and interconnection with the cognitive, communicative, discursive, and sociocultural components of language personality. It is argued that grammar is not merely a formal set of rules, but functions as a cognitive-communicative framework that ensures the structural organization of utterances, textual cohesion and coherence, while simultaneously modeling processes of abstract thinking, classification, and generalization of linguistic phenomena, thereby forming the cognitive infrastructure of language personality.

Special attention is paid to the role of English grammar as a mechanism for the development of a secondary language personality capable of operating in intercultural and globalized communicative spaces. The study highlights that mastering grammatical categories and structures of English stimulates

metalinguistic reflection, cross-linguistic comparison, and cognitive flexibility, contributes to the development of analytical and anticipatory thinking, and ensures pragmatically and socioculturally adequate language use. The article emphasizes the significance of grammatical operations in determining the speaker's ability to strategically manage communicative processes, regulate cognitive and emotional resources in language interaction, and construct communicatively effective behavioral scenarios in diverse sociocultural contexts. The role of grammatical systems in constituting discursive competence is also explored, enabling the speaker to produce coherent, logically integrated, and contextually relevant texts, thereby demonstrating the maturity of communicative thinking.

The study substantiates the view that grammatical competence in a foreign language serves not only as an instrument of formal communication but also as a marker of cognitive, sociocultural, and identificational integration of the speaker, activating processes of self-reflection and awareness of one's linguistic identity. It is noted that foreign language grammar functions as a mechanism of metalinguistic awareness, which is a key factor in the development of a highly developed language personality within a plurilingual and intercultural environment.

Key words: language personality, communication, grammatical competence, cognitive activity, lingua franca.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 05.10.2025

Стаття прийнята 31.10.2025

Статтю опубліковано 21.11.2025